

Egy főúri könyvtár rekonstrukciója

Hursán Szabolcs: Batthyány Lajos Ernő könyvtára (1743). MTA Könyvtár és Információs Központ, Budapest, 2023. LV+296 oldal (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai XII.) ISBN 978-963-7451-94-2

Restás Attila

tudományos munkatárs, Magyarországkutató Intézet

Túlzás nélkül elmondható, hogy hiánypótló kötettel állunk szemben, mivel Batthyány Lajos Ernő könyvtárának katalógusa alapvetően ismeretlen volt a kutatás előtt. Könyv- és könyvtár-történeti források hiányával kellett megküzdeni a szerzőnek, ugyanis amíg a 17. század második feléig a források alapján alaposan fel lehet dolgozni a dunántúli mágnáscsalád könyves műveltségét, a 18. századot illetően nem beszélhetünk forrásbőségéről. A könyvjegyzék közreadója, Hursán Szabolcs, aki korábban az MTA Könyvtár és Információs Központ, jelenleg pedig az MKI Klasszika-filológiai Kutatóközpont munkatársa, alapkutatásokat kellett, hogy végezzen, hogy értelmezni és értékelni tudja azt az 1743-ból származó könyvtári katalógust, mely 1838-ban került be a grófi család könyvadományával együtt az MTA könyvtárába.

Toldy Ferenc, az MTA könyvtár akkori titoknoka ismerte ugyan ezt a katalógust, azonban sem ő, sem más kutatók nem ismerték fel a könyvjegyzék jelentőségét, jelesül azt, hogy a főúri könyvtár állományának rekonstrukciója – mivel a könyvek nagy része szétszóródott vagy megsemmisült – csak a katalógus alapján lehetséges.

A könyvjegyzék és a lajstromozott könyvtár tulajdonosának személye ugyancsak növeli a kiadott könyvtári katalógus értékét. A nagyhírű Batthyány családból származó Lajos Ernő gróf (1696–1765) ugyanis kivételes karriert futott be, mert a Magyar Királyság első világi kancellárja és az utolsó „nemzeti nádora” volt, mivel – a mindenkori esztergomi érsek töltvén be a főkancellári posztot – többnyire a veszprémi vagy győri püspök volt 1732-ig a Bécsben székelő Magyar Udvari Kancellária vezetője. Lajos Ernő nádor halála után pedig – 25 esztendő üresedés után – a rendi korszak végéig a Habsburg család tagjai töltötték be a palatinusi méltóságot. A magyar arisztokrácián belül az is jelzi a Batthyány család súlyát, hogy az

Esterházyak után a második olyan dinasztia lett, amelyik elnyerte a német-római szent birodalmi hercegi rangot. A rangemlést Lajos Ernő gróf öccse, Batthyány (1755 után: Batthyány-Strattmann) Károly József érdemelte ki, aki az osztrák örökösödési háborúban tábornagyi rangot kapott, később főudvarmester lett, és ő irányította a gyermek II. József nevelését. Fia azonban fiatalon hunyt el, így a hercegi rang – édesanyja nevével és annak hitbizománnyá átalakított uradalmaival – Lajos Ernő gróf fiára, Ádámra szállt. Mivel Strattmann Eleonóra korán megözvegyült, a gyermekek nevelése teljesen édesanyjuk irányítása alá került, aki a bécsi udvari társaság egyik kedvence, Savoyai Eugén herceg bizalmasa volt. Salzburgban tanuló fiai tanulmányait és magaviseletét a távolból is igyekezett irányítása alatt tartani.

A szerző új levéltári források alapján – az új források felhasználása a könyvjegyzék bevezetőjének feltétlen érdeme – a terjedelmi korlátok szorításában csak vázolni tudja Batthyány Lajos Ernő salzburgi és bécsi egyetemi tanulmányait, majd ezt követően nyugat-európai lovagi körútját, amelynek legfontosabb eleme a párizsi tartózkodása lehetett. Minderről a fiatalember anyjához írt levelei, az egyetemi tanulmányok frissen feltárt dokumentumai, illetve az OSZK-ból –ugyancsak Hursán Szabolcs kutatómunkájának köszönhetően – előkerült, eddig ismeretlen latin nyelvű életrajz adatai tanúskodnak, amely a kancellárságról való 1746-os lemondásig meséli el a nádor életét. Ahogy említettem, ezeknek a forrásoknak a részletesebb bemutatása nem fért bele a bevezető tanulmányba, későbbi publikálásuk és értelmezésük azonban kiemelkedően fontos a nádor és kancellár teljes pályaképének teljesebb megrajzolásához.

Batthyány Lajos Ernő fölkészülésének az jelentette a végét – miután Savoyai Eugén vezényletével még részt vett az újabb török háborúban, így Belgrád 1717. évi ostromában is –, hogy a „katonai köpenyt a tógára” (*a Sago ad Togam*) cserélte (X.), azaz megkezdte hivatalnoki szolgálatát a Magyar Udvari Kancelláriánál.

Hursán Szabolcs biztos kézzel emeli ki az adatok közül azokat a mozzanatokat, amelyek a későbbi nádor és kancellár tanulmányaival, műveltségével, könyvgyűjtési és olvasói szokásaival, könyvtárának gyarapításával kapcsolatosak. A munka terjedelmesebb része a forrásközlés, vagyis az említett 1743. évi katalógus közreadása, amelyet a szerző a szükséges tudományos apparátussal is ellátott, ezért nem csak átírta a forrást, de a rövidítéseit is feloldotta, azonosította a könyvjegyzék tételeit, meghatározta a könyvtár főbb jellegzetességeit. Kísérletet tett arra is, hogy az Akadémiára került vagy egyéb gyűjteményekben fellelhető Batthyány-könyveket összevesse a könyvjegyzék tételeivel, vagy fordítva: a jegyzékben felsorolt példányokat felkutassa valamelyik meglévő könyvgyűjteményben. Azonban a munkának ez a része bizonyult a legkevésbé gyümölcsözőnek, ugyanis, ahogy a szerző írja: „az MTA Könyvtár anyagának szisztematikus vizsgálata során nem sikerült a Batthyány Lajos könyvtárához tartozó könyvek csoportját körvonaloznunk. Legfeljebb pár tucatnyi olyan kötet említhető, amelyeknél feltételezhető, hogy Batthyány Lajos egykori könyvtárából kerültek két fiához, Józsefhez és Tódorhoz” (XII–XII.). Ezzel a megállapítással a szerző korrigálja Toldy Ferenc véleményét, aki még úgy gondolta, hogy az Akadémiára került anyag Batthyány Lajos Ernő könyvtárából származik.

A forráskiadás készítője regisztrálja azt a tényt, hogy a könyvjegyzék könyveinek Lajos Ernő gróf általi használatára nem maradtak fenn adatok, azonban az bizonyos, hogy az ő fia, Batthyány Ádám Vencel (1722–1787) használta apja könyvtárát. A katalógus három tétele mellett is olvasható az a ceruzával írt megjegyzés, hogy a könyvek az akkor 23 esztendő Ádámhoz kerültek, aki – Hursán feltételezése szerint – a könyveket hivatali pályájára való felkészüléséhez használhatta (XI.).

A bevezető tanulmányban megtalálhatjuk a könyvtár állományának a számszerűsíthető adatait táblázatok és grafikonok formájában. (Ezekon kívül néhány kézirat fényképmásolata illusztrálja a szöveget.) Ezen adatokból vonja le a szerző azt a következtetést, hogy „ha megjelenési évek szerint nézzük a katalógus anyagát, azt összességében modernként tarthatjuk számon” (XVI.). Ezt támasztja alá, hogy a legtöbb művet 1701 és 1743 között adták ki (45,05%). A közéleti pályára készülő vagy ott mozgó főúr érdeklődését jelzi, hogy a hét szakrendbe sorolt anyagból 266 mű (23,25%) tartozott a *Historici*, és 312 mű (27,7%) a *Politici* szakhoz, ezzel szemben mindössze 98 könyv (8,56%) volt teológiai munka. Figyelemre méltó viszont, hogy éppen a teológiai kötetek voltak leginkább naprakészek, míg a földrajzi és politikai témákban a könyvek többsége a 18. századot megelőző időszakból származott. Fontos megállapítása a szerzőnek, hogy a *Theologici* szakot „meghatározzák a francia szerzők és művek” (XX.), s ezen belül erős a janzenizmus jelenléte. Ha a nyelvi megoszlás szerint csoportosítjuk a könyveket, akkor a franciát kell a legjelentősebbnek tekinteni (38,3%), ezt követi a latin (36,3%). Jól érzékelhető a különbség az alábbiakban is: míg a politikai témájú könyvek között „144 francia nyelvű mű áll szemben 83 latinnal” (XVII.), addig a jogi tematikában a latin dominanciája a jellemző (77,2%).

A máshová nehezen besorolható műveké a *Miscellanea* szak, melyen belül „alapvetően három fő csoport különíthető el. A modern nyelvi, műveltségi, erkölcsi, nevelési eszményt közvetítő művek; a modern dráma- és szépirodalom és az antikvitás művei; valamint a természettudományos és praktikus ismereteket közlő munkák és részben a filozófia” (XXXIII.). E szakon belül jegyeztek be számos szótárt, köztük egy francia neologizmus-szótárt is, „mely a francia irodalomban és a francia irodalmi nyelvezetben való naprakészség igényét mutatja” (XXXV.). Az antik római klasszikus irodalom mellett feltűnő a francia gáláns irodalom, s azon belül is a „nőírók s a nőirodalom” jelenléte. A filozófiai munkák közül ki lehet emelni a magyar nyelvű *Keresztyén Seneca* című florilégiumot, aminek első kiadása 1654-ben jelent meg Bécsben Batthyány I. Ádámhoz szóló ajánlással, s 1740-ben pedig „most másodszor, a’ nagy Méltóságú Groff Battyani Lajos ő Excellentiája költségével” jelent meg.

Hursán Szabolcs végkövetkeztetése szerint bizonyítható, hogy „az 1743-as katalógusban bemutatott bécsi könyvtár milyen fontos szerepet játszott Batthyány Lajos kancellár életében, legyen szó akár közéletéről, művelődéséről, családról, tanulmányokról és nevelésről” (XLI.). Fontos fölismerése a szerzőnek, hogy – ugyancsak Toldy értékelésével szemben – Batthyány nem tervezett sem bibliofil gyűjteményt létrehozni, sem enciklopédikus gyűjtemény kialakítására nem törekedett, hanem „sokkal inkább életének aktuális kihívásai, feladatai, és érdeklődése alakították a gyűjteményt” (XLIV.).

A szerző utal arra, hogy a Batthyány-könyvtárra vonatkozó ismeretei szinte sehhol sem tekinthetők lezártak. Amint az általa végzett feltáró munka is jelzi, a rendszeres és tervszerűen végzett levéltári, valamint könyv- és kéziratári kutatás eddig is jelentős eredményeket hozott, a munka folytatása s az eredmények beépítése egy majdani életrajzi monográfiába a 18. századra vonatkozó történetírás egy fájó adósságát tudná pótolni. A könyv ugyanakkor a korszakkutatás egy másik hiányára is rávilágít: hiányzik a szakirodalomból a 18. századi főúri könyvtárak szakszerű feltárása és bemutatása, ami az összehasonlítás lehetőségét is megteremthetné: miért is különleges Batthyány Lajos könyveinek jegyzéke.